

♦ הערות בענייני ארבעת המינים ♦

בשבת, מדוע לא יקבלו עליהם תוספת שבת מבלי לקבל קדושת יום כיפור, וכך יוכלו לעשות קידוש ולאכול סעודת שבת. אלא שכאן תירוצו של הגר"ל לא יועיל, וצ"ע.

תקנת 'לולב ניטל כל שבעה' כשיצא מן התורה

עוד באותו מעמד, הביא מרן הגר"ד לנדו שליט"א את חידושו של החכם צבי (סימן ט), שאף ביו"ט ראשון של סוכות קיימת התקנה דרבנן של 'לולב ניטל כל שבעה'. והגר"י במברגר שליט"א דייק כן ממה ששינוי שריב"ז תיקן שיהא לולב ניטל כל 'שבעה', ולא קתני 'ששה'. ושמעתי [נכמדומה בשם הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל] לענין מי שנטל ד' מינים בכותל המערבי בחוה"מ, שלאחר שחזר לביתו, מחויב ליטול שוב פעם משום התקנה דרבנן. והיינו שהתקנה היא 'דין חדש', ולא רק תוספת בעלמא על הדאורייתא, והדברים עולים יפה עם חידוש החכ"צ הנ"ל.

אולם העירני ידידי הרה"ג ר' ישראל מאיר טופר שליט"א, שאינו דומה לדברי החכם צבי: דדברי החכ"צ נאמרו משום שביו"ט ראשון ישנם שני דינים נפרדים: דין 'ולקחתם לכם ביום הראשון' ודין 'ושמחתם שבעת ימים', והתקנה דרבנן ליטול בזה"ז בכל שבעה היא זכר לדין 'ושמחתם' שבמקדש, ולכן שפיר שייך לומר שאף ביום הראשון תקנו 'זכר' לדין 'ושמחתם'. משא"כ במי שנטל ד' מינים בכותל, שכבר קיים בזה את עצם הדין דאורייתא של "ושמחתם", לא מסתבר שיחייבו אותו לחזור ולקיים את ה'זכר' לאותו דין עצמו.

האם מצוות ד' מינים היא מדין יום טוב או מדין א' דסוכות

עוד אמר מרן הגר"ד לנדו שליט"א שמצא 'מצאיה' בשו"ע הרב, שכתב שמצוות ד' מינים אינה מדין יו"ט אלא מדין א' דסוכות. ואמר הגר"ד, דנפקא מינה בזה למי שלא ידע שהוא יו"ט ונטל לולב לשם חג הסוכות, דיצא יד"ח ואין זה נחשב שלא כיוון. והוסיף שלפי זה בתקיעת שופר, אדם שיתקע בשופר ויכווין משום א' תשרי ולא משום 'יום תרועה', לא יצא יד"ח.

והיה מי שרצה להעיר בזה, שהדבר תלוי במהות החג: בראש השנה מהות היום היא 'יום תרועה', אך בסוכות מהות החג היא מצות הסוכה ולא הד' מינים.

גזל אתרוג ועבר עליו החג

הנה קיימא לן בבבא קמא (צו.), דמי שגזל חמץ מחבירו קודם הפסח, ועבר עליו הפסח כשהוא ביד הגזול [וכעת הוא אסור בהנאה ואינו שווה פרוטה], פטור הגזול מלשלם לו דמי חמץ מעליא כשעת הגזילה, ויכול לומר לנגזל 'הרי שלך לפניך'.

ובפתחי תשובה (חושן משפט סימן שסג סק"א) הביא מדברי הגאון רבי שלמה זלמן אב"ד קראקא, שדן באדם שגזל מחבירו אתרוג ועבר עליו חג הסוכות [שלאחר החג אין לאתרוג זה שום שווי בשוק], וחידש דבאופן זה אינו יכול הגזול לומר לנגזל 'הרי שלך לפניך', אלא חייב לשלם לו דמי אתרוג שלם. וביאר את חילוקו, דשאני גזל חמץ שעבר עליו הפסח, שהחפצא של החמץ נותר שלם כפי שהיה ומראהו לא ישתנה, אלא שאיסור הנאה רכב עליו, ועל כן הוי בכלל 'היזק שאינו ניכר', שעל פי הכלל המבואר במסכת גיטין (ג): "לאו שמיה היזק", ומדאורייתא פטור מלשלם. מה שאין כן באתרוג שעבר עליו החג, הרי ניכר עליו לעין כל שכעת אינו שווה מאומה, וכיון

הערה בענין שיעור ההדס

איתא בסוכה (לב): 'רבי טרפון אומר: באמה בת חמשה טפחים. אמר רבא שרא ליה מריה לרב טרפון, השתא עבות שלשה לא משכחינן, בת חמשה מבעיא'. ושמעתי מהגר"י הלוי סולובייצק שליט"א להקשות, מהי הטענה בזה שאין אנו מוצאים הדס חמשה של טפחים, וכי משום שאין הדבר מצוי, ישתנה השיעור? הלא ישנם עוד דברים שאין לנו כיום, וכי נאמר שמשום כך ניקח תחתיהם דבר אחר, וצ"ע.

מניעת תשלום ב'הקפה'

שמעתי ממו"ר הגר"מ פינקל שליט"א, שלפני מספר שנים הביא יהודי למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל אתרוג מהודר, וביקש הגר"ח לשלם לו דמיו. אמר לו היהודי שבמקום כסף, רצונו בברכה לבתו שתזכה לזיווג הגון במהרה, ובירכו הגר"ח. מעשה זה היה בצום גדליה, וב"ה בתו התארסה בערב סוכות. ואמר הגר"מ, שהברכה מיהרה להתקיים קודם סוכות, כדי שיצא הגר"ח יד"ח גם לפי השיטות שאתרוג הנלקח בהקפה לא חשיב 'לכם'.

סדר הנטילה בשני אתרוגים

מעשה באברך שהביא להגר"מ ד הלוי סולובייצק זצ"ל אתרוג מהודר ויפה מראה, אך היה בו חשש 'חסר'. אמר לו הגר"מ שהאתרוג אכן יפה, אך ביקש שלא ישאירו בביתו. וכדי להבין הטעם שלא הסכים הגר"מ שיששה בביתו, יש להקדים שני חידושים מבית בריסק: א' חידושו הנודע של הגר"ח, שאם יש לאדם שני אתרוגים, הראשון ספק מהודר ספק פסול, והשני ודאי כשר, צריך ליטול קודם את הספק מהודר, משום שלא שייך לקיים הידור לאחר שכבר יצא ידי חובה באתרוג הכשר. ב' הנענועים בהלל הם חלק ממצוות הנטילה, ומעתה, אם ישאיר את האתרוג השני בביתו, יתחייב ליטול אותו תחילה, ואף לנענעו בהלל, והרי לא שייך לומר הלל פעמיים ויפסיד את הנענועים באתרוג הכשר בודאי, ועל כן ביקש שלא ישאירו בביתו כלל.

שינוי לשון השולחן ערוך בהלכות אתרוג

הגר"מ ב' זילברברג שליט"א שאל את מרן הגר"ד לנדו שליט"א, מדוע כותרת השולחן ערוך בסימן תרמ"ח בהלכות אתרוג היא "דברים הפוסלים באתרוג", ואילו בהלכות לולב, הדס וערבה - הכותרות הן "דיני לולב", "דיני הדס" וכדומה. וביאר מרן שליט"א, שלולב כמעט ואינו בנמצא פסול, מה שאין כן אתרוג שקשה יותר למוצאו כשר ללא פקפוק, ועל כן עיקר הדינים וההלכות באתרוג סובבים סביב הפסולים.

קבלת יום טוב בלא שבת כדי ליטול לולב

כאשר עליתי למעונו של מרן הגר"ד לנדו שליט"א בחוה"מ סוכות תשפ"ב, הקשה מרן שליט"א: כשחל יו"ט ראשון של סוכות בשבת [כקביעות שנת תשפ"ז בעז"ה], שאין נוטלים בו ד' מינים גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר, מדוע לא יקבלו עליהם תוספת יו"ט מבעוד יום מבלי לקבל קדושת שבת, וכך יוכלו ליטול ד' מינים ביום טוב ללא חשש שמא יעבירו.

ותירץ, דאף אם יקבלו עליהם יו"ט מבעוד יום, הרי לענין מצוות היום ייחשב זמן זה כלילה ולא כיום, שהרי מן הנמנע שיוקדם היום כלילה שלפניו.

ובדומה לזה שמעתי להקשות מהגר"נ נבנצל שליט"א: ביום כיפור שחל

¹ ידוע חילוק המנהגים בזה בין מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לחתנו מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, שהגרי"ש היה מגיע בכל יום מימי חול המועד סוכות לכותל המערבי, כדי לחוש לשיטת הביכורי יעקב ולקיים מצוה מדאורייתא, ואילו הגר"ח היה מגיע רק לאחר השקיעה, משום שחשש שמא הד' מינים שלו אינם כשרים מדאורייתא.

שפיתחו דמיו באופן הניכר, הרי זה 'היזק ניכר', וחייב.

אולם באמת יש להקשות על דרך זו, מסוגיא מפורשת בבבא קמא (צח:), דאמרין התם: "תנינא והשיב את הגזילה, מה תלמוד לומר אשר גזל, יחזיר כעין שגזל. מכאן אמרו גזל מטבע ונפסל, פירות והרקיבו, יין והחמיץ, תרומה ונטמאת, חמץ ועבר עליו הפסח, בהמה ונעבדה בה עבירה, אומר לו הרי שלך לפניך". הרי מבואר להדיא בסוגיא, שכדי לפטור את הגזלן בחמץ שעבר עליו הפסח הוצרכה הגמרא לילפותא מיוחדת מגזירת הכתוב ד'אשר גזל יחזיר כעין שגזל'. ומוכח מזה דלאו מטעם 'היזק שאינו ניכר' אתינן עליה, שהרי לו פטור היה מטעם היזק שאינו ניכר, לשם מה הוצרכנו לילפותא המיוחדת של 'כעין שגזל'. ויתירה מזו יש להקשות, שהרי אם כל יסוד הפטור הוא משום היזק שאינו ניכר, כיצד נמנו באותה ברייתא בחדא מחתא גם פירות והרקיבו, והלא בפירות שהרקיבו בודאי הוה ליה היזק שניכר לעין כל, ואפילו הכי פוטרת הברייתא מטעם 'כעין שגזל'. ומוכח שהפטור של 'הרי שלך לפניך' אינו תלוי כלל בדיני היזק שאינו ניכר, אלא הוא גזירת הכתוב.

ואין מקום לדחות ולומר, דאין הכי נמי, באמת בגזל חמץ הפטור הוא מטעם היזק שאינו ניכר, ורק שאר הדברים השנויים בברייתא [כפירות שהרקיבו] הוה משום הילפותא ד'כעין שגזל', והתנא נקט חמץ בברייתא רק אגב אורחא לאסופי דברים שפטור בהם. דזה אינו, דאם אכן הילפותא של 'כעין שגזל' הוא פטור כללי הפוטר את הגזלן אפילו במקום של היזק ניכר, אם כן למה לא יפטר הגזלן באתרוג ועבר עליו החג מחמת הך ילפותא גופא, הרי האתרוג גופו עדיין קיים 'כעין שגזל', ולמה נחייבו, ודו"ק.

עוד יש להביא ראיה דלאו משום היזק שאינו ניכר אתינן עליה, מדברי החק יעקב (אורח חיים סימן תמג סק"א), שכתב לחדש דהא דאמרין גזל חמץ יכול לומר לו 'הרי שלך לפניך', היינו דווקא כאשר החזיר לו לאחר שעבר עליו הפסח. אולם אם בא להחזיר לו בתוך ימי הפסח עצמם, אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך, כיון שתוך הפסח החמץ עומד לשריפה והכל מצווים לבערו, ואין בזה שום השבה [ועיין בקצות החושן סימן שסג סק"א מה שכתב בזה]. ומדברי החק יעקב מוכח שוב דלאו מטעמא דהיזק שאינו ניכר קאתינן. דאי נימא שכל הפטור הוא מחמת שאין כאן שינוי הניכר לעין, תיפוק ליה שמתעם זה עצמו גם בתוך הפסח לא יהיה ניתן לומר לו 'הרי שלך לפניך', שהרי בתוך הפסח עצמו אין לך 'היזק ניכר' גדול מזה, שהרי החפץ נאסר בהנאה לעין כל, ומוטל עליו חיוב ביעור, ואם הכל תלוי בהיזק, פשיטא שבתוך הפסח גרוע

טפי. ובהכרח שהיסוד פה תלוי בדין ההשבה של 'כעין שגזל' ולא בהגדרות ההיזק, וצריך עיון ליישב.²

לצאת ידי חובת 'לכם' מתורת 'השבת אבידה'

מעשה שהיה באברך שהגיע בערב חג הסוכות לשוק ארבעת המינים, ושם ענינו כלולב מהודר שמאוד מצא חן בעיניו. שאל הלה למחירו, ונענה כי מחירו הוא מאה שקלים. הוציא האברך את ארנקו לשלם דמי מקחו, אך גילה שיש באמתחתו שטר של מאתיים שקלים בלבד, ולמוכר אין עודף לפרוט לו. נטל האברך את הלולב בידו - מדעת המוכר ובהסכמתו - והלך להסתובב בין הדוכנים הסמוכים כדי לפרוט את השטר למעות קטנות. משפרט את השטר, מיהר לחזור אל בעל הדוכן כדי לתת למוכר את דמיו. אך התברר לו כי בעל הדוכן כבר ארז את חפציו ועזב את המקום, וכמה שחיפש וביקש אחריו - לא מצאו.

שעה קלה לפני התקדש החג, הגיע האברך למעונו של מרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל, ושאל כדת מה יעשה כלולב שבידו; שהרי האברך חפץ היה לקיים את המצווה מן המובחר ואליבא דכל השיטות, ובכללן אותן שיטות הסוברות שקניית ארבעת המינים ב'הקפה' (כאשר הלוקח נותר בעל חוב למוכר) אינה נחשבת לקנין גמור, ויש בה משום חסרון בדין 'לכם' - שיהא שלכם ממש.

נענה לו מרן הגר"נ קרליץ ואמר: הבה נתבונן ונרד להגדרתו ההלכתית המדויקת של לולב זה ברגעים אלו. הרי ברור שאין לולב זה בגדר 'גזול' בידך, משום שהגיע לידך בהיתר גמור, בדעת בעלים ובהסכמתו לשם קנין. אם כן, כיון שבעליו נעלם ואינך יודע היכן הוא, הרי הלולב מוגדר כעת כ'אבידה' שנמצאת תחת ידך. ומעתה, הלא בדיני השבת אבידה מצוינו, כי אבידה שאם נשהה אותה, תאבד את ערכה לגמרי, מחויב המוצא למכור את החפץ כדי להציל את ממנו של הבעלים מן ההפסד. וכיון שלולב לאחר חג הסוכות אינו שווה אפילו פרוטה אחת, ודאי שהוא מוגדר כ'דבר האבד' שחובה למוכרו לאלתר.

אם כן, לא זו בלבד שמותר לך ליטול ולברך על לולב זה, אלא שמוטלת עליך כעת חובה גמורה מדין השבת אבידה לקנות את הלולב הזה לעצמך, ולזכות את דמיו לבעליו.

² מעשה שלפני כשלושים שנה בעיור שסייר ביקב מלווה בכלב נחייה, והכלב שתה יין מאחת החביות. לאחר מכן התברר שהכלב היה נגוע בכלבת, ובהוראת משרד הבריאות, נשפך כל היין, ונגרם ליקב נזק של אלפי שקלים. בעלי היקב תבעו את העיור לדין תורה בבית דינו של הגר"נ קרליץ זצ"ל, ושם דנו הדיינים האם 'היזק שאינו ניכר' היינו דווקא היזק רוחני, כמו מטמא מדמע ומנסך, או שמא גם היזק של חידקים חשיב היזק שאינו ניכר. אחד הדיינים עלה למעונו של הגר"ח קניבסקי זצ"ל, שהשיב כי השאלה כלל אינה מתחילה, דהא מבואר בראש השנה (ד.) שכלב אינו שותה יין, וממילא הוי 'משונה', וחשיב קרן, וקי"ל בב"ק (טו.) דפלגא נזקא קנסא, ואין דנים דיני קנסות בזמן הזה. והקשה הגר"ר אברהם עמר שליט"א בפני הגר"ד לנדו שליט"א, מדברי הגמ' בעירובין (סח.) הרבה קיבלתי מרבתי, אלא ככלב המלקק מן הים. והרי מי יס פסולים לנטילת ידים, משום שאינם ראויים לשתיית כלב (לפי חלק מהשיטות, עי' שו"ת הרדב"ז סי' רצד). וחזי' שהכלב מלקק אף את מה שאינו שותה, וא"כ שוב לא הוי משונה, והשיב הגר"ד שליט"א, דשמא הברייתא מיירי בים כנרת.

וידידי הרה"ג אליעזר לנגברג שליט"א [נכדו של הגר"ל] אמר לפרש, שבעל השמועה במסכת עירובין הוא רבי אליעזר, והוא סובר בירושלמי (תרומות פ"א ה"ב) שמשקה סרוח כשר לנטילה, אף שאינו מכשיר לקבל טומאה, משום שהתורה קראה להם 'מים'. וא"כ זהו שאמר רבי אליעזר הרבה קיבלתי מרבתי ולא חסרתי אלא ככלב המלקק מן הים, דהיינו לאשמעינן שבזה הוא סובר שמי יס כשרים לנטילת ידים.

לתגובות והערות ולהצטרפות לקבלת העלון במייל

zx0527103930@gmail.com או בקו אור עולם בשלוחה 653

ניתן לשמוע שיעורים וקושיא יומית, ועוד תוכן מרתק

בקו אור עולם ☎ 0733-454-545 • שלוחה 65

השיעורים מתקיימים במספר מקומות (בבני ברק)

שבת אחה"צ | בשעה 16:00 אחה"צ למשך חצי שעה • ביהכ"ס חניכי וישיבות רח' בירנבוים 12
יום רביעי | בשעה 23:15 עד 23:45 • ביהכ"ס משכן חיים רח' אורליאן 1

הבהרה

מטרת עלון זה היא לעודד את לב המעיין, ולא לפסוק הלכה, כמו"כ כמובן שאין במסגרת מצומצמת זו כדי להקיף את כל הנושא שעליו נכתב העלון, והדברים בכדינות תן לחכם ויחכם עוד, ובמקום שאמרו לקצר א"א להאריך.

לע"נ
כתון קלרה בת שלחה ע"ה